

УДК 005.35:631.11

Крушельницький М.В.

аспірант

Національного наукового центру
«Інститут аграрної економіки»

ОСНОВНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

Стаття присвячена обґрунтуванню основних напрямів соціально-економічної переорієнтації діяльності аграрних формувань, реалізація яких забезпечить сталий розвиток сільських територій. Окреслено механізми активізації корпоративної соціальної відповідальності аграрного бізнесу. Наголошено на необхідності участі державних інститутів у забезпеченні збалансування інтересів аграрних формувань і сільського населення. Визначено передумови підвищення соціальної активності аграрних формувань.

Ключові слова: аграрні формування, соціальна відповідальність, розвиток сільських територій, сільське населення, земельні відносини, оподаткування.

Крушельницький Н.В. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПЕРЕОРИЕНТАЦИИ РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ ФОРМИРОВАНИЙ

Статья посвящена обоснованию основных направлений социально-экономической переориентации деятельности аграрных формирований, реализация которых обеспечит устойчивое развитие сельских территорий. Определены механизмы активизации корпоративной социальной ответственности аграрного бизнеса. Отмечена необходимость участия государственных институтов в обеспечении сбалансированности интересов аграрных формирований и сельского населения. Определены предпосылки повышения социальной активности аграрных формирований.

Ключевые слова: аграрные формирования, социальная ответственность, развитие сельских территорий, сельское население, земельные отношения, налогообложение.

Krushelnitsky M.V. MAIN DIRECTIONS OF SOCIO-ECONOMIC REORIENTATION OF THE AGRARIAN FORMATIONS DEVELOPMENT

The article is devoted to the determination of the main directions of socio-economic reorientation of the activities of agrarian formations, the implementation of which will ensure sustainable development of rural areas. The mechanisms of activation of corporate social responsibility of agrarian business were described. The need for the participation of state institutions in balancing the interests of agrarian formations and the rural population was noted. The prerequisites for increasing the social activity of agrarian formations were determined.

Keywords: agrarian formations, social responsibility, development of rural territories, rural population, land relations, taxation.

Постановка проблеми. Останнім часом урядом, громадськими організаціями та науковцями все частіше обговорюються питання збереження і розвитку українського села і сільських територій. Безумовно, невід'ємним складником розвитку села є виробнича діяльність аграрних формувань, адже від соціально-економічної активності останніх значною мірою залежить рівень життя і добробуту сільських жителів. У цьому аспекті важливим є обґрунтування напрямів підвищення соціально-економічної відповідальності аграрних формувань на основі впровадження державних та громадських механізмів її контролю і стимулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку села і сільських територій, зокрема і питання підвищення соціально-економічної відповідальності аграрних формувань, намагаються вирішити у своїх публікаціях В.М. Жук [1], О.В. Коваленко [2], М.Ф. Кропивко та Ю.О. Лупенко [5], В.В. Кужель [4], Л.В. Сус та Ю.А. Карпишин [10], М.Й. Малік та інші. Так, В.М. Жук у своїй доповіді обґрунтовує концептуальні засади побудови відносин між сільськими громадами та бізнесом на селі через запровадження селозберігаючої парадигми ринку землі [1]. У своєму дослідженні О.В. Коваленко підкреслює, що поліпшення життя людей можливе лише за умови успішного функціонування та розвитку реальної економіки, що потребує узгодження наявних пріоритетів влади з потребами економіки та суспільства [2]. Ю.О. Лупенко та М.Ф. Кропивко наголошують на необхідності посилення соціальної спрямованості діяльності агрохолдингів, що, на думку вчених, є передумовою успішного розвитку

сільських територій [5]. На основі аналізу законодавства країн Європейського Союзу та України з питань регулятивної політики соціальної відповідальності бізнесу В.В. Кужель пропонує механізми державного регулювання соціальної відповідальності бізнесу на підприємствах агропродовольчої сфери [4]. Проблеми нерозвинутого інституту соціальної відповідальності в аграрній сфері та шляхи їх вирішення розкриті в дослідженні Л.В. Сус та Ю.А. Карпишина [10].

Водночас є необхідність наукової систематизації підходів, запропонованих згаданими вченими, задля визначення напрямів та обґрунтування механізмів підвищення соціально-економічної корпоративної відповідальності аграрного бізнесу.

Метою статті є обґрунтування основних напрямів соціально-економічної переорієнтації діяльності аграрних формувань, реалізація яких дасть змогу підвищити рівень добробуту сільського населення та забезпечить сталий розвиток сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі аналізу наукових публікацій [1–5, 7–10] визначено, що соціально-економічна переорієнтація розвитку аграрних формувань повинна бути одним із ключових завдань реформування вітчизняної економіки і здійснюватися в таких напрямках, як:

- взаємний розвиток як аграрних формувань, так і сільських територій з населенням, яке на них проживає;
- підвищення значущості соціальної сфери;
- зближення громадських та господарських інтересів;
- посилення соціально-економічної відповідальності аграрних формувань.

Реалізація відзначених напрямів вимагає виконання завдань, які в сукупності формують державну політику регіонального розвитку (рис. 1).

Безумовно, саме державна регіональна політика відіграє важливу роль в активізації соціально-економічної переорієнтації розвитку аграрних формувань. Державні органи, з одного боку, задають тон такої переорієнтації шляхом нормативно-правового регулювання, а з іншого – контролюють поведінку суб'єктів господарювання.

І. Процес економічного розвитку має рухатися «в ногу» з соціальним вкладом, має бути чітко дотримання соціальних правил, в основі яких закладено людські цінності та територіальний розвиток, а учасники економічного розвитку мають реалізувати власні людські ресурси, соціальна та економічна стратегія мають реалізовувати завдання для розвитку аграрних формувань. Таким чином, говорячи про взаєморозвиток аграрних формувань і сільських територій з населенням, яке на них проживає, маємо на увазі відносини, що передбачають використання спільного ресурсу – трудового (робоча сила), в т. ч. інтелектуального (компетенції сільських робітників), природного (земельні, водні, рекреаційні ресурси).

Для ефективної інтеграції та повної взаємозалежності економічного розвитку та соціального прогресу державні інститути повинні впровадити гарантії, за яких аграрні формування будуть дотримуватися правил і принципів соціально-економічної відповідальності. Як приклад, розглянемо модель земельних відносин, запропоновану В.М. Жуком, адже земля є ключовим засобом виробничої діяльності аграрних

формувань і водночас джерелом доходу для селян-власників. Учений пропонує запровадити регульованій обіг сільськогосподарських земель в Україні на принципах: селяниноцентризму – ринок землі для селян і лише під селян; селозбереження – ринок землі за «участі» і в інтересах села; системності – ідеологія земельної реформи є складником загальноприйнятої Моделі аграрного устрою України [1, с. 5]. Механізмом, що захищатиме інтереси селян, на думку В.М. Жука, має стати передача земель у користування не окремими фізичними особами, а сільським земельним кооперативом, організованим селянами.

На наш погляд, поряд із зазначеним, досягнення цілей такої моделі вимагає посилення соціальної відповідальності аграрних формувань перед жителями села за використання земель сільськогосподарського призначення. У цьому аспекті слід виробити чіткий прикладний порядок проведення обов'язкової агрохімічної паспортизації всіх видів сільськогосподарських земель, адже сьогодні така процедура лише задекларована законом, проте не проводиться на практиці. Вважаємо, що внесення змін до Закону України «Про оренду земель» та інших пов'язаних нормативно-правових актів щодо підвищення ролі агрохімічної паспортизації в організації відносин землекористування на селі може слугувати дієвим заходом з боку держави задля соціально-економічної переорієнтації розвитку аграрних формувань (в аспекті відповідальності за наслідки землекористування). Адже досить часто керівництво аграрних формувань, акцентуючи увагу на власному розвитку, бажаючи підвищити основні результати від

Рис. 1. Завдання з реалізації напрямів соціально-економічної переорієнтації розвитку аграрних формувань

Джерело: сформовано автором за [3]

сільськогосподарської діяльності, по-грабіжницьки виснажує земельні ресурси, нехтуючи відповідальністю перед їх власниками – селянами, в результаті погіршується соціально-економічне становище регіону, відбувається обкрадання селян через погіршення якісних характеристик (а отже, і зниження вартості) їхніх земельних активів.

Законодавчого оновлення потребує і механізм захисту селян у питанні мінімального розміру орендної плати, встановлений Указом Президента України від 2 лютого 2002 року № 92/2002 «Про додаткові заходи щодо соціального захисту селян – власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)» (зі змінами та доповненнями). Вважаємо, що плата за оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення, земельних часток (паїв) у розмірі не менше 3 відсотків визначеної відповідно до законодавства вартості земельної ділянки, земельної частки (паю) має бути підвищена, з огляду на прибутковість діяльності агрохолдингових формувань.

Врешті-решт, потрібно розробити реальний механізм стимулювання добросовісних під-

приємств-землекористувачів та покарання винних. Йдеться про державну підтримку відновлення та збереження родючості ґрунтів (пряма бюджетна підтримка, диференційована система податкових стягнень, надання податкових пільг та ін.), а також порядок застосування фінансових санкцій (штрафів), притягнення до адміністративної і кримінальної відповідальності, вилучення земельних ділянок.

На основі наведених економічних регуляторів держава може спонукати суб'єктів земельних відносин ухвалювати рішення, що відповідають соціально-економічним інтересам жителів сільських територій і всього суспільства загалом.

II. Підвищення значущості соціальної сфери вимагає більшої публічності аграрних формувань у питанні розкриття результатів їхньої діяльності. Сьогодні, як свідчать результати нашого дослідження, у деяких підприємствах випускають соціальні звіти, створюють та запроваджують кодекси корпоративного управління. Однак, на жаль, така практика має показовий характер та не є системоутворюючим елементом інформаційного забезпечення аграрних формувань. Як зазначають Л.В. Сус та Ю.А. Карпшин, проблема полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку аграрні компанії не вважають соціальну відповідальність дієвим інструментом підвищення їхньої інвестиційної привабливості, хоча і визнають необхідність її розвитку [10, с. 163].

Оцінити рівень соціальної активності підприємств можна на основі інформації нефінансової соціальної звітності. Однак серед українських підприємств лише 7,6% готують та оприлюднюють окремий звіт, а для 11,8% респондентів соціальний звіт став частиною регулярного звіту компанії [11]. Таким чином, рівень розкриття відомостей про соціальну діяльність є вкрай низьким. Тому пріоритетним напрямом державної політики є розроблення порядку складання та подання звітності про соціальну відповідальність аграрного бізнесу.

Зазвичай аграрні формування реалізують соціальні заходи в таких основних сферах, як соціальний розвиток та підтримка робітників підприємства, добродійність потребуючим соціальним організаціям та групам людей, вкладення у підтримку функціональності об'єктів соціальної інфраструктури, а інколи і будівництво нових, дії з метою збереження належного рівня стану навколишнього середовища.

Слід зазначити, що важливою проблемою є те, що значна частина аграрних формувань не має чіткого та правильного розуміння соціальної відповідальності у сфері сільського господарства. Безперечно, на перший погляд, аграрні формування впроваджують у життя соціально-економічну відповідальність виконуючи зобов'язання перед державними інститутами та суспільством загалом, сплачуючи податки, займаючись благодійністю, підтримуючи соціальну інфраструктуру, зберігаючи навколишнє середовище. Однак головною їх ціллю є соціально-економічний стан власного бізнесу та створення належного рівня умов для праці своїх робітників. Значна частина аграрних підприємств імітує соціально-економічну відповідальність із метою отримання пільг за певними видами податків, обов'язковими платежами та зборами, зниження тиску з боку органів місцевого самоврядування і державної влади.

Щоб в основі господарської діяльності аграрних підприємств була соціально-економічна відповідальність, потрібно створити та реалізувати державну стратегію розвитку соціально-економічної відповідальності, запровадити методику соціальної від-

повідальності органів місцевого самоврядування та державної влади, здійснити інформаційно-просвітницьку роботу для суспільства [8].

Соціальна активність підприємства впливає на його репутацію та ставлення споживачів до товарів. Вкладаючи фінансові ресурси в соціальні програми, аграрні формування зменшують теперішні прибутки, однак тим самим створюючи надійне соціальне середовище на довготривалий період, що в результаті забезпечить стійкі прибутки, підвищення конкурентоспроможності продукції та власного іміджу.

Для підвищення значущості соціальної сфери серед суб'єктів аграрного бізнесу потрібно:

- створити загальні критерії оцінювання рівня соціальної відповідальності;
- запровадити правила здійснення господарської діяльності як соціально-економічно спрямованої і відповідальної перед працівниками та суспільством загалом;
- удосконалити методику затвердження інтересів усіх сторін соціального діалогу, враховуючи їхні можливості;
- затвердити методологію оцінки та кваліфікації суб'єктів аграрного бізнесу щодо його соціальної відповідальності;
- забезпечити контроль за дотриманням учасниками соціального діалогу покладених на них зобов'язань та відповідальності за порушення [7].

III. Ще одним із ключових напрямів соціально-економічної переорієнтації розвитку аграрних формувань є зближення громадських та господарських інтересів, що стимулює аграрний бізнес активніше займатися соціально-економічною діяльністю. У цьому аспекті надважливим завданням є впровадження соціального партнерства на селі – системи взаємозв'язків між представниками найманих працівників (земельні, молочні та інші види кооперативів, сільські збори, виборчі комітети селян) з одного боку, роботодавцями та їх об'єднаннями – з другого, і державою та органами місцевого самоврядування – з третього, що виражається у взаємних консультаціях, переговорах і процедурах на взаємоузгоджених принципах із метою дотримання прав та інтересів працівників, роботодавців і держави.

Бізнес та суспільство мають так співіснувати, щоб соціальне середовище сприяло максимальному розвитку підприємства та підвищенню його основних результатів від сільськогосподарської діяльності, аграрні формування ефективно впливали на розвиток сільських територій, а державні інститути забезпечували стійкі та зрозумілі законодавчі умови такого середовища.

Процес зближення громадських та господарських інтересів можливо впровадити за допомогою таких моделей, як:

- цільові програми соціальної діяльності за участі аграрних формувань, громадськості та місцевих органів влади;
- просвітницькі програми із застосуванням соціальної пропаганди з метою залучення максимальної кількості населення;
- програма комплексного розвитку сільських територій [9].

IV. Ще одним напрямом соціально-економічної переорієнтації розвитку аграрних формувань є посилення їхньої соціально-економічної відповідальності в напрямі створення умов для розвитку сільського населення як людського капіталу. У тому разі, коли соціально-економічна відповідальність здійснюється не на належному рівні, в країні спостерігається від-

ставання в підвищенні виробничої продуктивності та науково-технічному прогресі.

Погоджуємося з Д.П. Мельничуком, що талановита людина завжди викликає інтерес у роботодавця, але винятково у тому розумінні, що є потенційно спроможною до набуття непересічної професійної майстерності, глибокого пізнання тонкощів обраної справи. І коли за результатами праці стверджується про талановитість, то це – лише образне висловлювання, яке випускає з поля зору головне: не таланти створюють вартості та підносять суспільства на високі рівні соціально-економічного розвитку, а кропітка високопродуктивна праця на основі застосування прогресивних знань та професійних навичок, які за окремих умов і набувають ознак капіталу, приносячи дохід своєму власнику [6, с. 145].

У цьому аспекті керівництво аграрних формувань повинно зрозуміти, що які б високотехнологічні агрегати не були залучені у процес виробництва сільськогосподарської продукції, потреба у людському ресурсі не може бути зведена до нуля, що, відповідно, потребує вкладень у розвиток людського капіталу. На наш погляд, важливим питанням є не завезення робочої сили з інших місць, а свідомість підприємства у формуванні місцевих кадрів через мережу профільно-кваліфікаційного навчання з ініціативи суб'єкта господарювання. Для забезпечення такого підходу державні інститути (зокрема біржі праці) повинні сприяти популяризації перепідготовки кадрів у взаємодії з аграрними формуваннями і врахуванням їх потреби в людському капіталі.

Висновки з проведеного дослідження. Соціально-економічна переорієнтація розвитку аграрних формувань у результаті має забезпечити продовольчу безпеку держави, збалансувати інтереси суб'єктів господарювання, селян та держави в особі місцевих громад, створивши належні умови для розвитку українського села і сільських територій.

Процес соціально-економічної переорієнтації розвитку аграрних формувань має базуватися на координації та взаємному затвердженні суспільних і приватних інтересів у результаті створених суспільних цінностей та норм із метою взаємозалежного підвищення як ефективності функціонування суб'єктів економіки нашої держави, так і зростання рівня соціального добробуту. Під час цієї переорієнтації важливо знайти та дотримуватися «золотої середини» у співвідношенні якості соціального розвитку та якості економічного розвитку. Такі економічні показники господарської діяльності аграрних формувань, як дохід, прибутковість, рівень рентабельності мають відповідати таким соціальним показникам, як відрахування на соціальні заходи, середньомісячна оплата праці, відповідність умов праці, середньо-

облікова чисельність працівників, рівень впливу на навколишнє середовище.

Соціально-економічна переорієнтація має базуватися на механізмах перерозподілу, розподілу, використання та споживання благ за допомогою державного регулювання та завдяки бюджетній системі, в основі якої лежить політика податкова і політика доходів людей, завдяки яким проводиться вкладення фінансових ресурсів у розвиток та повноцінне функціонування об'єктів соціальної інфраструктури, в соціальні виплати, а також створення балансу в структурі та динаміці доходів усіх верств населення. Співвідношення соціальних та економічних складників у соціально-економічній переорієнтації повинне враховувати не тільки ту позицію, за якої економічний розвиток забезпечує задоволення соціальних потреб та вирішення соціальних проблем, а й, навпаки, зростання економічної активності за рахунок соціального складника.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Жук В.М. Обіг земель сільськогосподарського призначення в селозберігаючій моделі аграрного устрою України: наукова доповідь. К.: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2017. 128 с.
2. Коваленко О.В. Реалізація інноваційної моделі України за кризових обставин: аспекти соціальної та продовольчої безпеки. Облік і фінанси. 2015. № 1 (67). С. 152–158.
3. Крупіца І. В. Соціалізація національної економіки: зарубіжний досвід та національні надбаня. Бізнес-навігатор. 2013. № 2. С. 291–296. 133.
4. Кужель В.В. Регулятивні інструменти посилення соціальної відповідальності бізнесу на підприємствах агропродовольчої сфери. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2014. № 3. С. 98–105.
5. Лупенко Ю.О., Кропивко М.Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. Економіка АПК. 2013. № 7. С. 5–21.
6. Мельничук Д.П. Складові людського капіталу: традиційний та альтернативний підходи. Облік і фінанси. 2014. № 1 (63). С. 144–148.
7. Мороз О.С. Соціальна відповідальність бізнесу в Україні: проблеми та шляхи вирішення. Економіка промисловості. 2013. № 4. С. 135–143.
8. Полякова О.М. Корпоративна соціальна відповідальність в Україні. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. Вип. 44. С. 279–283.
9. Пухгал О.Г. Взаємовідносини влади та бізнесу в контексті формування основ громадянського суспільства в Україні. Теорія та практика державного управління. 2009. Вип. 4. С. 192–198.
10. Сус Л.В., Карпшин Ю.А. Стратегія державного регулювання соціальної відповідальності агрохолдингов. Облік і фінанси. 2017. № 4 (78). С. 162–170.
11. Agricultural Cost of Production Statistics: Guidelines for Data Collection, Compilation and Dissemination. Global Strategy, United Nations Statistical Commission, 2016. 102 p.